

Місто і криза: міське самоврядування Луганська під час Першої російської революції та Першої світової війни

Розглянуто дії органів міського самоврядування Луганська, пов'язані з подіями Першої російської революції 1905–1907 рр. та Першої світової війни 1914–1918 рр. Доведено, що луганське самоврядування мало широкі повноваження щодо підтримання правопорядку на вулицях міста під час революції та забезпечення боєздатності армії під час Великої війни.

Ключові слова: міське самоврядування, Перша російська революція, Перша світова війна.

Органи місцевого самоврядування покликані вирішувати нагальні проблеми, що стосуються повсякденного життя людей у рамках територіальних громад. Особливо важливими є дії місцевого самоврядування під час масштабних суспільних криз, викликаних революціями та війнами, коли від місцевої влади залежить безпека і добробут пересічних людей.

Доступної нам літератури з історії міського самоврядування доволі небагато, позаяк дана тематика перебувала поза увагою радянських учених і не стала надто «популярною» серед сучасних істориків з різних пострадянських держав. Низку розвідок з історії місцевого самоврядування опублікували українські науковці.

Питання соціально-економічної історії міст Лівобережної України та їхнього самоврядування розглянуті Дмитром Чорним [1]. Автор висвітлює особливості відносин між державною владою та міським самоврядуванням, між міським і земським самоврядуванням, соціальний склад «міської еліти» та напрями прибутків і видатків міських бюджетів [2].

Діяльність міського самоврядування з благоустрою вулиць висвітлена у статті Тетяни Портнової про міське життя Катеринослава [3]. Авторка показала виняткову роль катеринославської влади у міському благоустрої, але відзначила, що майже всі зусилля міського самоврядування були спрямовані на облаштування центральних вулиць, залишаючи без необхідної уваги міські околиці.

Значна увага приділена органам місцевого самоврядування в монографії Олени Прищепи про міста Волинської губернії в другій половині XIX – початку XX ст. [4]. Авторка висвітлює питання формування міського бюджету, благоустрою вулиць та розвитку народної освіти [5].

Міське самоврядування Російської імперії вивчається й російськими науковцями. Загальні

питання діяльності міського самоврядування на початку XX ст. висвітлені в дисертаційному дослідженні російського історика Андрія Мамаєва, присвяченому міській владі в губерніях центральної Росії під час революційних 1917–1918 рр. [6]. Головну увагу автор приділив повноваженням міської влади за законодавством і в практиці правозастосування, а також формуванню міського бюджету [7].

Спеціальна монографія про міське самоврядування присвячена Баку наприкінці XIX – на початку XX ст. [8]. Автор, азербайджанський історик Кямаля Оджагова, звертає головну увагу, по-перше, на порядок обрання та структуру органів самоврядування [9], а по-друге – на реалізацію таких функцій міської влади, пов'язаних із гуманітарною сферою, як розвиток народної освіти та охорони здоров'я [10]. Однак відзначимо, що у Луганську, на відміну від Баку, питаннями охорони здоров'я займався не міське самоврядування, а Слов'яносербське повітове земство.

В охарактеризованих вище працях показана діяльність міського самоврядування з благоустрою міст, розвитку народної освіти та медицини, що свідчило про важливий вплив міської влади на повсякденне життя пересічних містян. Однак поза увагою авторів опинилися періоди Першої російської революції 1905–1907 рр. та Першої світової війни 1914–1918 рр., коли міська влада набула значення впливової громадської сили. Запропонована стаття присвячена діям органів міського самоврядування Луганська в кризові часи початку XX ст.

Луганськ на початку XX ст. був промисловим центром Донецького басейну, а населення міста стрімко зростало: наприклад, у 1910 р. Луганськ замешкувало 42,7 тис. чол., а у 1911 р. – вже 61,4 тис. чол., тобто лише за 1 рік чисельність містян зросла майже в 1,5 рази (!) [11]. У

Луганську знаходилися два великі заводи: казенний Патронний завод, розрахований на випуск 100 млн. патронів на рік, і приватний паровозобудівний завод Гартмана. Докладний і промовистий опис Луганська, з точки зору пожежної безпеки, склав у 1916 р. уповноважений правління «Російського союзу товариств взаємного від вогню страхування»:

«Місто Луганськ, що являє собою найбільший центр Донецького кам'яновугільного басейну, розташований головною своєю частиною по правому берегу річки Лугані, а меншою частиною, під назвою «Кам'яний Брід», на лівому березі. Маючи корінних мешканців 85 тис., а з прийшлими та біженцями до 120 тис., місто розкинулося на розлогій площі (7,5 верст у головній частині та 3 у Кам'яному Броді) з великою кількістю приватних садів, що тягнуться переважно вздовж річки та по вулицях. Вулиці, почасти заощені та освітлювані електрикою, здебільшого широкі від 10 до 12 і від 15 до 20 сажнів [тобто приблизно від 21,3 до 25,6 і від 32,0 до 42,7 метрів. – М. Г.], будівлі відмінні, у центрі 2-3 і навіть 4-поверхові та не скупчені...» [12].

Як бачимо з наведеної цитати, центр Луганська був доволі добре благоустроєний. А на поштових листівках початку ХХ ст., присвячених Луганську, були зображені центральні вулиці з невеличкими будинками у стилі модерн, лініями електропередач і брукованим покриттям [13].

Перед розглядом діяльності органів місцевого самоврядування Луганська під час Першої російської революції зупинимося на історіографії цієї проблеми. Адже революція, особливо події переломного 1905 р., помітно вплинула на діяльність міської влади. Революційні події у Луганську були розглянуті в низці праць, написаних за радянських часів.

Перша доступна нам спеціальна робота про революційні події в Луганську, монографія І. Берхіна, представляє доволі докладну картину революційного та робітничого руху в Луганську [14]. Відповідно до стандартів радянської історіографії, автор показав «керівну роль» Луганського комітету Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП) в революційних виступах. Відтак революційний і робітничий рух були показані істориком як два боки єдиного революційного процесу, оскільки І. Берхін не припускав можливість робітничих виступів без революційного керівництва. Звісно, ці тези необхідно перевірити шляхом верифікації – нового вивчення джерел, що виходить за рамки нашого дослідження.

Подіям 1905–1907 рр. приділена увага і в колективній праці з історії комуністичної партії в Луганській області [15]. Окрема глава видання, присвячена революції, написана з позицій, аналогічних праці І. Берхіна [16].

Минуле робітничого руху на заводі Гартмана (сучасний Тепловозобудівний завод) в роки Першої російської революції популярно викладено в праці Геннадія Жданова з історії заводу [17]. Подібно до вказаних вище праць, у книжці підкреслена «керівна роль» більшовиків, на чолі з тодішнім робітником заводу – Климентом Ворошиловим, в організації робітничого руху.

Радянські праці не висвітлюють сюжети, пов'язані з міським самоврядуванням, але містять описи революційних подій. Це дозволяє зрозуміти контекст дій міської влади в революційний час. Варто приділити увагу насамперед 1905 р., оскільки в подальшому революційна активність знижувалася та помітно не впливала на роботу міської влади.

На початку 1905 р., за ініціативою міської влади, до Луганська ввели загони козаків для охорони правопорядку. У лютому Міська дума доручила Міській управі визначити вартість утримання сотні козаків, що й було зроблено в березні [18]. А в тому ж березні 1905 р. на порядку денному засідання Луганської думи були питання про видачу грошової допомоги сім'ї вбитого городового (вірогідно, постраждав у революційних подіях) та створення «з обивателів дружини для охорони мешканців міста та їхнього майна» [19].

Подібні питання, розглянуті Думою в лютому та березні 1905 р., були наслідком революційних подій. Саме 17 лютого 1905 р. відбувся багатотисячний страйк луганський робітників. Ініціаторами страйку були робітники заводу Гартмана, які зранку відмовилися починати роботу, а вдень попрямували до залізничних майстерень і Патронного заводу, щоб робітники цих підприємств долучились до страйку. Ввечері колони робітників пройшла вулицями Луганська [20]. Страйк продовжувався до 21 лютого, і в наступні дні до міста були викликані війська [21]. Вірогідно, саме тоді й могли статися сутички між робітниками та городовими.

Активісти робітничого руху планували провести новий страйк 1 травня, але цю ініціативу було зірвано оперативними заходами державної влади. Відтак 1 травня на вулицях Луганська були розставлені городові, а частини піхоти і сотня козаків, розквартировані в місті, були приведені в бойову готовність [22].

Невдовзі після цього, у червні 1905 р., Дума постановила «визнати безумовно бажаним» залишити козаків у Луганську на зиму. Для їхнього розміщення було вирішено підібрати нове, більш зручне приміщення, а ближчим часом збудувати нові казарми та стайні. Причому витрати на утримання козаків надходили з міського бюджету. Однак «думці» попрохали Слов'яносербського повітового справника (Луганськ був із 1882 р. центром Слов'яносербського повіту Катеринославської губернії) звернутися до адміністрації заводів і родовищ Луганська та околиць міста для того, щоб підприємці взяли на себе частину витрат на утримання козацької сотні [23]. Вірогідно, козаків прагнули спрямовувати й проти непокірних робітників і шахтарів. Через місяць, у липні, Дума вирішила будувати казарми та стайні для розміщення козацької сотні [24]. Саме у червні–липні 1905 р. підприємствами Донбасу прокотилися страйки, а 8 липня відбувся страйк на заводі Гартмана, після якого з підприємства було звільнено близько 200 робітників [25].

Згодом Міська дума займалася вирішенням питання про перебування козаків у Луганську, що не всі «думці» вважали за доцільне. У вересні 1905 р. відбулося екстрене засідання Луганської думи, на якому гласні доручили міському голові звернутися до Катеринославського губернатора, щоб він дозволив скликати наступне екстрене засідання Думи – спеціально «для розгляду питання про те, чи існує наразі необхідність у дальшому перебуванні в місті козаків і при негативному вирішенні цього питання про виведення їх з міста» [26]. Певна річ, міська влада не могла самостійно вирішити це питання, оскільки накази про введення військ давали органи державної влади.

Губернатор погодився із проведенням другого екстреного засідання. У жовтні 1905 р. відбулося засідання Луганської думи, на якому була відхилена заява кількох гласних про виведення козаків і було вирішено «доручити Міській управі незабаром розпочати клопотання про наряд у місто для допомоги поліції нічних козачих роз'їздів для охорони громадського порядку» [27].

Судячи з того, що питання про перебування козаків ставилося, – і Луганська дума провела два засідання, необхідних для його вирішення, – чимало гласних були противниками застосування козаків для дотримання правопорядку. Готовність губернатора вирішувати питання про перебування в місті військ спільно з міським са-

моврядуванням свідчила, по-перше, про значний обсяг повноважень органів самоврядування, по-друге, про важливість для державної влади, в умовах революційної нестабільності, звертатися за підтримкою до місцевої громадськості, представленої органами самоврядування.

Для характеристики революційної ситуації у Луганську показовою є драматична подія – єврейський погром 21–23 жовтня 1905 р. Цей погром був складником хвилі «жовтневих погромів» євреїв та інтелігенції, що відбулася після виходу Маніфесту 17 жовтня 1905 р. про «дарування» громадянських прав і свобод російським підданам [28]. Уряд і праві сили вбачали в погромах стихійну відповідь «корінного» християнського населення на участь євреїв у революційному русі [29]. А опозиційно налаштовані сучасники вважали, що погроми були організовані урядом і проведені «чорносотенцями» – представниками міського простонароддя («чорною сотнею»), очолених монархістами [30].

Причинами виникнення уявлень про «чорносотенні погроми» було те, що погроми відбувалися майже одночасно та за однаковим сценарієм: спочатку поширювалися чутки про майбутній погром, потім відбувалися «патріотичні маніфестації», після яких розпочинався погром, а лише на третій день погрому поліція та війська зупиняли безлади [31]. Однак у сучасній історіографії теза про «чорносотенні погроми», сплановані поліцією, була спростована, адже не існувало наказів про погроми, а широка мережа монархічних – «чорносотенних» – організацій була створена не раніше листопада 1905 р., тобто після піку революційного насильства у жовтні 1905 р. [32]. Причини єврейських погромів у Російській імперії залишаються невивченими, оскільки для їхнього з'ясування потрібно звернутися до розгляду феномену натовпу, що виходить за межі нашого дослідження [33].

Єврейському погрому в Луганську, як і решті «жовтневим погромам», передували зібрання містян і революційні демонстрації. Вони розпочалися з вечора 17 жовтня, коли до луганців дійшли чутки про «дарування конституції», тобто про підписання Миколою II Жовтневого маніфесту. Два дні потому, 20 жовтня, відбулися сутички між євреями та монархічно налаштованими християнами («росіянами»). Наступного дня, після богослужіння в Миколаївському соборі, вулицями пройшла «патріотична маніфестація» монархістів, яка переросла в напади на єврейські будинки. 22 жовтня групи погромників

вдиралися в єврейські будинки та лавки в різних частинах міста. Викликаний повітовим справником взвод козаків не зміг зупинити безлад. Наступного дня погром продовжувався в деяких частинах Луганська. Жертвами погрому стали три християнина і два єврея, убитих козаками. Поліція затримала 68 погромників [34]. Перебіг луганського погрому цілком відповідає жовтневим погромам і в інших містах «смуги осілости» [35].

Єврейський погром є показовим для характеристики революційної ситуації, адже жовтень 1905 р. став першим піком революційного насильства у Луганську. Як бачимо, у місті на той момент діяло три сили: натовп погромників, поліційні та військові загони, міське самоврядування. Дума та Управи були осторонь подій, не намагаючись зупинити безладу, адже органи самоврядування були призначені впорядковувати мирне життя, а не наводити лад у революційній ситуації. До того ж вони не мали у своєму розпорядженні якихось загонів міської самооборони. Певна річ, «думці» вирішили не допустити повторення безладів і насильства, створивши озброєні загони для охорони правопорядку.

Невдовзі після єврейського погрому, у листопаді 1905 р. Дума доручила Управі розділити місто на «дрібні вартові ділянки». У кожній ділянці передбачалося призначити декількох попечителів, для яких потрібно було скласти відповідну інструкцію. Дільничні попечителі повинні були організувати «нічну варту» ділянок, зібравши загони з місцевих мешканців – добровольців чи найманих осіб [36]. Наступного дня після думського засідання, службовці Управи склали спеціальний бланк для «членів вартового комітету щодо охорони міста» [37]. Клопотання «думців» про організацію міської варти, через катеринославського губернатора, було відправлено міністру внутрішніх справ [38].

На тому ж самому засіданні Луганської думи було вирішено виділити кошти для допомоги постраждалим від погрому (1 тис. крб) і на ремонт будівель, що згоріли, – жіночої гімназії (5 тис. крб) та міського училища (300 крб.). Для розподілу грошей, виділених постраждалим, та отримання пожертв, за рішенням гласних, передбачалося утворити спеціальний комітет, який очолив міський голова – Стефан Лутовінов [39]. Цей комітет було створено, і він діяв до червня 1906 р., коли був закритий за рішенням Міської думи [40].

Постраждалі від погрому оголосили про суму збитків у 600 тис. крб, що, на погляд повітового справника, вдвічі перевищувало реальну

суму збитків [41]. Так чи інакше, сума в 1 тис. крб була настільки мізерною, порівняно зі збитками від погрому, що радше могла забезпечити постраждалих лише найбільш необхідними продуктами та медикаментами. Вірогідно, за півроку існування міського комітету для допомоги постраждалим від погрому, луганській владі вдалося надати постраждалим певні кошти. Міська влада, на відміну від влади державної, надала хоч якусь допомогу постраждалим від погрому, але останнім доводилося розраховувати винятково на власні можливості та сприяння з боку єврейської громади Луганська.

Після єврейського погрому ситуація в місті не заспокоїлася. Якраз у грудні 1905 р. в Москві відбулося збройне повстання. Під впливом цієї події, луганські соціал-демократи вирішили, що влада в Луганську має перейти від Міської думи до Ради робітничих депутатів. Цю вимогу було виголошено на тогочасних мітингах. Зрештою, 10 грудня 1905 р. революціонери надали міському голові, С. Лутовінову, свою резолюцію з такими вимогами: 1. розпустити Міську думу та обрати – на засадах загального, рівного, таємного та прямого голосування – новий склад Думи; 2. замінити поліцію та козаків на «народну міліцію» для охорони порядку в місті; 3. надати приміщення для «народних мітингів»; 4. зупинити підвищення цін на продукти. Крім цього, революціонери вимагали провести відкриті, за участю представників новоствореної Ради робітничих депутатів та активістів робітничого руху, засідання Луганської думи в Народній аудиторії [42].

Через два дні, ввечері 12 грудня, відбулося відкрите засідання Міської думи в Народній аудиторії. Під час засідання сцена була розділена на дві частини: з одного боку розмістилися думські гласні, а з іншого боку – революціонери та робітники. Останні перетворили це засідання на власний мітинг і виступали з промовами на підтримку згаданих вище вимог, а гласні – мовчали. Кілька годин потому С. Лутовінов закрав засідання та призначив на 14 грудня нове відкрите засідання для розгляду резолюції з вимогами революціонерів. Натомість на наступне засідання ані думські гласні, ані сам міський голова не з'явилися. Відтак революціонери примусово доставили міського голову до Народної аудиторії, проте той заявив про неможливість законної відставки Міської думи та відсутність коштів для озброєння «народної міліції». Після цього велелюдний натовп робітників вирушив до в'язниці,

вимагаючи звільнення К. Ворошилова. Для того, щоб не загострювати ситуацію, тюремна адміністрація відпустила з-за ґрат революціонера [43].

Після другого піку революційних подій питання про створення міської охорони, бодай не «народної міліції», втретє з березня опинилося на порядку денному засідання Луганської думи. У грудні 1905 р. вона затвердила запропонований кількома гласними проект «обов'язкової постанови щодо питання про охорону міста», але розгляд цього проекту вирішили відкласти [44]. Вірогідно, ця «обов'язкова постанова» покликана була врегулювати діяльність згаданих вище «членів охоронного комітету», а тому розгляд проекту постанови необхідно було відкласти до рішення державної влади про дозвіл або заборону на створення міської варти Луганська. У березні 1906 р. Губернське в земських і міських справах присутствіє визнало Луганську думу некомпетентною видавати «обов'язкові постанови» про охорону міста, а міністр внутрішніх справ відхилив клопотання «думців» про організацію міської варти [45].

Луганська влада не залишилася осторонь нового явища політичного життя – народження російського парламентаризму. 27 квітня 1906 р. відбулося врочисте відкриття Державної Думи першого скликання. Напередодні цієї події, 25 квітня, луганські «думці» постановили «у день відкриття Державної Думи... відслужити у Соборно-Миколаївській церкві божественну літургію та потім благодарствений Господу Богу молебень, причому доручити міському голові звернутися до завідувачів навчальних закладів та училищ міста з проханням про припинення 27 квітня занять у підвладних їм навчальних закладах та училищах і відвідування, разом із учнями, богослужіння і володарям торговельних закладів у місті про припинення, бодай на час богослужіння, торгівлі в їхніх закладах» [46].

Подібне ставлення до відкриття Державної Думи свідчило про знаковість цієї події – як одного з найважливіших результатів революції. Зауважимо, що луганська влада могла зобов'язати взяти участь у літургії персонал навчальних закладів та учнів, але не мала змоги зобов'язати до цього торговців, а лише попросити їх «про припинення, бодай на час богослужіння, торгівлі». Хоча торговці й працювали на торговельних місцях на Базарній (або Новобазарній) площі, орендованих у міста, але вони були цілком самостійні в своїх діях, на відміну від адміністрації навчальних закладів.

Наслідком революційних подій був розгляд Луганською думою, у червні 1906 р., питання про будівництва казарм для козаків і флігеля для козацьких офіцерів. Але рішення цього питання було відкладено до отримання Міською управою кредиту на будівництво [47]. Як бачимо, міська влада прагнула того, щоб козацька сотня постійно знаходилась у Луганську. Однак у наступних рішеннях Міської думи нам не вдалося знайти згадку про цю ініціативу, що вказує на відмову від будівництва казарм через поліпшення ситуації в Луганську.

Політичні симпатії представників міської влади нам невідомі. Адже, по-перше, міські голови мали статус державних службовців, які не могли бути членами партій, а по-друге – опозиційні партії не могли навіть отримати офіційну реєстрацію [48]. Відомо лише, що провідні громадські діячі Луганська та Слов'яносербського повіту загалом, обрані до Державної Думи першого скликання, – земський діяч Віктор Радаков і народний учитель Семен Рижков, – були ліберальними політиками: В. Радаков увійшов до фракції «кадетів» (Партія народної свободи), а безпартійний С. Рижков – примикав до цієї фракції [49].

Скоріше за все, більшість міських діячів були лібералами. Так, в експозиції Луганського обласного краєзнавчого музею, у залі «Повітове місто Луганськ», знаходиться «Список виборщиків, намечених внепартійними прогресивними групами», невідомого датування. У списку виборщиків, близьких за поглядами до «кадетів», наведений міський голова С. Лутовінов. Виходячи із цього, припускаємо, що більшість міських діячів Луганська, подібно до більшості земських діячів Росії, були ліберально налаштованими прихильниками конституційної монархії та демократичної правової держави [50]. Однак серед міських діячів були й послідовники правих партій. Так, у лютому 1907 р. Дума вирішила безкоштовно надавати залу власних засідань для зібрань членів чорносотенної організації – Луганського відділу «Союзу істинно російських людей», а час цих зібрань потрібно було узгоджувати з Управою [51].

Отже, у революційному 1905 р. луганська влада прагнула підтримувати правопорядок і безпеку на вулицях міста, завдяки перебуванню в ньому козачої сотні та впровадженню громадської охорони міста. Самоврядування допомагало постраждалим від єврейського погрому жовтня 1905 р. Міська влада, наскільки це було

можливо, залишалася осторонь революційних подій, хоча намагалася протистояти революційному руху, відмовившись виконувати вимоги революціонерів у грудні 1905 р.

Незважаючи на те, що уряд відхилив ініціативу луганської влади щодо охорони міста, а допомога постраждалим від погрому була незначною, – всі ці спроби свідчили про намагання міської влади виконати завдання щодо захисту мешканців Луганська. До того ж, спроба місцевих робітників зупинити погромників показала, що намір міських діячів створити варту міг знайти підтримку серед луганців. Більшість міських діячів, за нашими припущеннями, була налаштована ліберально, а відтак – думські гласні були прихильниками перетворень, спричинених Першою російською революцією, але супротивниками революційного насильства.

У роки Першої світової війни органи міського самоврядування вирішували різноманітні справи, пов'язані з тиловою роботою військової влади та призовом військовослужбовців, оскільки ці заходи фінансувалися з міського бюджету. Загалом на початку ХХ ст. 8,2% міського бюджету витрачалося на утримання військових частин, розташованих у Луганську, але держава компенсувала ці витрати самоврядуванню [52].

Відомо, що в 1915 р. на розгляді Думи опинилися такі питання: 1) «про обстеження сімейного становища нижніх чинів і ратників ополчення, які вступили на військову службу»; 2) «про спорудження будівлі для Управління військового начальника і місцевої піхотної команди»; 3) «про утримання військових частин, розташованих у м. Луганську»; 4) «секретна справа про введення нового мобілізаційного розкладу для призову нижніх чинів запасу армії та флоту на дійсну службу, утвердженого 28 жовтня 1908 року» [53]. На жаль, рішення міської влади щодо цих питань нам невідомі.

Додамо, що у передвоєнні роки, «думцям» доводилося вирішувати деякі питання, пов'язані із забезпеченням військових сил у Луганську зокрема та Слов'яносербському повіті загалом. Так, у серпні 1912 р. Дума доручила Управі купити у 1913 р. «предмети обладнання» на випадок проведення загальної військової мобілізації, оскільки необхідне устаткування «до дня оголошення мобілізації буде, якщо не зовсім неможливо, але надто важко придбати» [54]. А в 1913 р. думські гласні обрали помічника завідувача «Першою військово-кінною дільницею» Слов'яносербського повіту на трирічний термін [55].

Невирішеним питанням для державної та міської влади був статус підприємств, власниками яких були громадяни (чи піддані) тих держав, які воювали проти Росії. Наприклад, у Луганську найбільшим таким підприємством був паровозобудівний завод Гартмана, більша частина акцій якого належала німецькому промисловцю Густаву Гартману [56]. У серпні 1915 р. на порядку денному засідання Думи знаходилося питання про накладення секвестру (заборони на реалізацію права власності) «на промислові підприємства і нерухоме майно в м. Луганську, що належать підданим держав, які воюють з Росією», але розгляд питання відклали через відсутність гласного, котрий готував доповідь про секвестр [57]. Залишається невідомим, чи ухвалила Дума згодом якесь рішення щодо секвестру, але цікаво, що це питання, яке мало загальнодержавне значення, розглядала міська влада. Можливо, уряд не зміг урегулювати проблеми секвестру власності громадян (підданих) ворожих держав.

З початком війни міська влада взяла участь у гуманітарних ініціативах, покликаних допомогти фронту. У вересні 1914 р. місто виділило 10 тис. крб. на потреби лазарету, що його спільно утримували місцевий відділ Червоного хреста, міська і земська влада. Додаткова 3 тис. крб. луганська влада виділила для допомоги сім'ям фронтників. Того ж часу, за рішенням Думи, Луганськ увійшов до складу «Катеринославського губерньського міського району щодо надання допомоги пораненим воякам» [58].

У серпні 1914 р. була створена організація, що координувала гуманітарні проекти міст імперії та отримувала фінансування з державного бюджету, – «Всеросійський союз міст для допомоги хворим і пораненим воякам» [59]. А в листопаді 1915 р. до Всеросійського союзу міст вступив Луганськ [60]. За словами гласного, Миколи Стефановича, який виступив на засіданні Міської думи, масштабність діяльності Союзу міст зробила неможливим для Луганська залишатися поза організацією:

«Тепер Усеросійський союз міст розширив свої дії в справі допомоги містам, особливо незначним (*малосоставным*), і загалом поєднав міста Російської імперії в їхній праці щодо організації закладів, викликаних війною; *залишається нині місту Луганську поза цим союзом аж ніяк небажано та, відверто кажучи, зовсім незручно* [курсив наш. – М. Г.]» [61].

До того ж, як переконував своїх колег М. Стефанович, вступ Луганська до Всеросій-

ського союзу міст дозволив би отримати фінансування на відкриття лазарету та закуповувати медикаменти на складах союзу міст, що призвело б до економії міських коштів [62]. Вірогідно, М. Стефанович виходив з того, що Всеросійський союз міст, разом із Усеросійським союзом земств, займався централізованою закупівлею медикаментів на закордонних ринках, що дозволяло знизити закупівельну ціну в 1,5-2 рази [63]. У жовтні 1916 р. Дума обрала склад Луганського комітету Усеросійського союзу міст [64].

Невідомо, чи скористалася луганська влада з можливостей дешево закуповувати медикаменти та отримувати кредити, у чому Всеросійський союз також сприяв містам [65]. Однак міську владу цікавили ініціативи організації з урегулювання продовольчого питання, а тому в 1916 р. міський голова Луганська, Микола Васильов, звернувся до керівництва союзу міст із проханням про перенесення наради з продовольчого питання через неможливість прибути на неї [66]. А необхідність своєї присутності на продовольчій нараді міський голова пояснив тим, що Луганськ був індустріальним центром Донбасу: «місто Луганськ є центром вугільної промисловості з масовим контингентом приїзлого робітничого люду» [67].

Отже, під час Першої світової війни міська влада займалася вирішенням різноманітних питань, пов'язаних із утриманням органів військового відомства, організацією призову на військову службу, утриманням лазаретів та участю в ініціативах Усеросійського союзу міст

щодо забезпечення міст продовольством і медикаментами в умовах воєнного часу.

Новим етапом у міському житті, що потребує окремого дослідження, став революційний 1917 р., коли паралельно з органами міського та земського самоврядування з березня 1917 р. розпочали працювати Громадський виконавчий комітет і Рада робітничих депутатів, в якій спершу переважали «меншовики» [68]. А вибори до Міської думи у серпні 1917 р., проведені за новим законодавством, виграли «більшовики» [69].

Таким чином, «Луганське громадське управління» мало досить широкі повноваження, які були реалізовані міською владою в ініціативах з підтримання безпеки та правопорядку під час подій Першої російської революції, хоча міська влада й не могла протистояти ескалації насильства під час єврейського погрому в жовтні 1905 р. та революційним протестам у грудні 1905 р. Під час Першої світової війни важливою була співпраця луганського самоврядування з державною владою, спрямована на організацію призову військовим, та Усеросійським союзом міст, що втілював у життя різноманітні гуманітарні проекти.

Подальшим напрямком дослідження місцевого самоврядування Луганського краю на початку XX ст. може бути вивчення діяльності органів земської влади на теренах сучасної Луганської області: Катеринославського і Харківського губернського земства, Слово'яносербського та Старобільського повітового земства, зокрема – під час Першої російської революції та Першої світової війни.

Джерела та література

1. Чорний Д. М. По лівий бік Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець XIX – початок XX ст.) / Д. М. Чорний. – Х. : Вид-во Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2007. – 304 с.
2. Там само. – С. 137–202.
3. Портнова Т. Еволюція міського середовища Катеринослава кінця XIX – початку XX ст. [Електронний ресурс] / Тетяна Портнова. – Режим доступу : <http://www.historians.in.ua/index.php/doslidzhennya/144-tetiana-portnova-evolyutsiya-miskoho-seredovyshcha-katerynoslava-kintsya-khikh-pochatku-khkh-st> (Розміщено 20 лютого 2012 р.).
4. Прищепя О. Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. / Олена Прищепя. – Рівне : ПП ДМ, 2010. – 287 с.
5. Там само. – С. 144–233
6. Мамаев А. В. Самоуправление городов России в условиях революционного процесса. 1917–1918 гг. (на материалах городов Московской, Тульской, Вятской губерний) : дисс. ... канд. ист. наук / А. В. Мамаев. – М., 2010. – 360 с.
7. Там само. – С. 49–90.
8. Оджагова К. Городское самоуправление Баку в конце XIX – начале XX вв. / Кямал Оджагова. – Баку : Нурлан, 2003. – 135 с.
9. Там само. – С. 42–69.
10. Там само. – С. 81–93.
11. Весь Луганск в кармане. Адрес-календарь и справочная книга города и окрестностей на 1912 год. – К. : Изд-ие Е. Шнирлина, М. Кулашкина, 1911. – С. 74.
12. Державний архів Луганської області (далі – ДАЛО), ф. 60, оп. 1, спр. 37, арк. 21.

13. Див. науково-художні видання: Башкина В. Я. Привет из Луганска. История Луганска на почтовых открытках и фотографиях / В. Я. Башкина, А. И. Поболелов, Ю. С. Сумишин. – Луганск : Максим, 2007. – 128 с.; Башкина В. Я. Луганск в трёх столетиях / В. Я. Башкина, А. И. Поболелов. – Луганск : Максим, 2012. – 140 с.
14. Берхин И. Луганская большевистская организация в период первой русской революции / И. Берхин. – Л. : ОГИЗ; Госполитиздат, 1947. – 144 с.
15. Там само. – С. 29–53.
16. Очерки истории Ворошиловградской областной партийной организации / ред. колл.: Л. Г. Шараев (председатель) и др. – К. : Политиздат Украины, 1979. – 470 с.
17. Жданов Г. В. Верность традициям : очерк истории Ворошиловградского ордена Ленина и ордена Октябрьской революции тепловозостроительного завода имени Октябрьской революции / Г. В. Жданов. – М. : Мысль, 1981. – 200 с.
18. ДАЛО, ф. 60, оп. 1, спр. 7, арк. 3 зв.
19. Там само, арк. 10 зв.–11.
20. Берхин И. Луганская большевистская организация в период первой русской революции. – С. 40–42.
21. Очерки истории Ворошиловградской областной партийной организации. – С. 32; Жданов Г. В. Верность традициям. – С. 32–33.
22. Берхин И. Луганская большевистская организация в период первой русской революции. – С. 40–42; 26. Жданов Г. В. Верность традициям. – С. 36.
23. ДАЛО, ф. 60, оп. 1, спр. 7, арк. 23 зв.
24. Там само, арк. 26 зв.
25. Берхин И. Луганская большевистская организация в период первой русской революции. – С. 60–61; Очерки истории Ворошиловградской областной партийной организации. – С. 38–39; Жданов Г. В. Верность традициям. – С. 36–38.
26. ДАЛО, ф. 60, оп. 1, спр. 7, арк. 30 зв.
27. Там само, арк. 31.
28. Lambroza Sh. The Pogroms of 1903–1906 // Pogroms: Anti-Jewish Violence in Modern Russian History / Shlomo Lambroza; ed. by J. B. Klier and Sh. Lambroza. – Cambridge : Cambridge University Press, 1992. – P. 227–232.
29. Всеподданнейший отчёт о произведённом сенатором Турау исследовании причин беспорядков, бывших в гор. Киеве // Материалы по истории русской контрреволюции. – СПб. : Б. и., 1908. – Т. I. Погромы по официальным документам. – С. 296.
30. Див., напр.: В. Л. Внутреннее обозрение / В. Л. // Русская мысль. – 1905. – Кн. 11 (Ноябрь). – С. 237–240; Внутреннее обозрение // Вестник Европы. – 1905. – Т. VI. – Кн. 11 (Ноябрь). – С. 448–450.
31. (Лопухин А. А.). Правительство и контрреволюция / (А. А. Лопухин) // Материалы по истории русской контрреволюции. – СПб. : Б. и., 1908. – Т. I. Погромы по официальным документам. – С. LXXXVI.
32. Степанов С. А. Чёрная сотня в России (1905–1914 гг.) / С. А. Степанов. – М. : Изд-во ВЗПИ, АО «Росвузнаука», 1992. – С. 49–85; Омельячук И. В. Черносотенное движение на территории Украины (1904–1914 гг.) / И. В. Омельячук. – К. : НІУРВ, 2000. – С. 116–119.
33. Миллер А. Империя Романовых и евреи / Алексей Миллер // Миллер А. Империя Романовых и национализм : эссе по методологии исторического исследования / Алексей Миллер. – М. : Новое литературное обозрение, 2006. – С. 132–135; Humphrey S. Odessa: Pogroms in a Cosmopolitan City / Caroline Humphrey // Ab Imperio. – 2010. – № 4. – P. 29–34.
34. ДАЛО, ф. П-2, оп. 1, спр. 72, арк. 101–108.
35. Див., напр.: Хитерер В. М. Еврейские погромы на Украине в октябре 1905 года [Электронный ресурс] / В. М. Хитерер. – Режим доступа : <http://jhistory.nfurman.com/lessons9/1905.htm>; Гаухман М. В. Єврейські погроми на Правобережній Україні в жовтні 1905 р. (за матеріалами київської преси) / М. В. Гаухман // Історичні записки. – 2008. – Вип. 28. – С. 25–31.
36. ДАЛО, ф. 60, оп. 1, спр. 7, арк. 32.
37. ДАЛО, ф. 60, оп. 1, спр. 9, арк. 1.
38. ДАЛО, ф. 60, оп. 1, спр. 10, арк. 5.
39. ДАЛО, ф. 60, оп. 1, спр. 7, арк. 32.
40. ДАЛО, ф. 60, оп. 1, спр. 10, арк. 19 зв.
41. ДАЛО, ф. П-2, оп. 1, спр. 72, арк. 108.
42. Берхин И. Луганская большевистская организация в период первой русской революции. – С. 77–80.
43. Ворошилов К. Е. Рассказы о жизни. – С. 197–198; Берхин И. Луганская большевистская организация в период первой русской революции. – С. 80–82.
44. ДАЛО, ф. 60, оп. 1, спр. 7, арк. 37.
45. ДАЛО, ф. 60, оп. 1, спр. 9, арк. 5–5 зв.
46. Там само, арк. 5.
47. ДАЛО, ф. 60, оп. 1, спр. 10, арк. 19.
48. Чорний Д. М. По лівий бік Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець XIX – початок XX ст.). – С. 149.
49. Див.: Башкина В. Луганский реформатор / Вера Башкина // Малая родина : сб. ст. Луганского областного краеведческого музея. – Луганск : Изд-

во «Шико» ООО «Виртуальная реальность», 2007. – С. 472–473; Белов Ю. Е. Алчевск. По публикациям городских газет. (Страницы истории) / Ю. Е. Белов. – Донецк : Донеччина, 2008. – С. 90–91.

50. Леонтович В. В. История либерализма в России (1762–1914) / В. В. Леонтович; пер. с нем. И. Иловойской; под общ. ред. А. Солженицына. – Изд. 2-е. – М. : Русский путь; Полиграфресурсы, 1995. – С. 371–372.

51. ДАЛО, ф. 60, оп. 1, спр. 13, арк. 3 зв.

52. Чорний Д. М. По лівий бік Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець XIX – початок XX ст.). – С. 172, 178.

53. ДАЛО, ф. 60, оп. 1, спр. 33, арк. 1 зв.–3.

54. ДАЛО, ф. 60, оп. 1, спр. 24, арк. 21 зв.

55. ДАЛО, ф. 60, оп. 1, спр. 33, арк. 1 зв.

56. Густав Гартман (1842–1910 рр.) – німецький промисловець і підприємець, який у 1895 р., разом із російським банкіром Іваном Леонтієвичем Гольдштандом, заснував «Російське товариство машинобудівних заводів Гартмана» та розпочав будівництво паровозобудівного заводу. З 1896 по 1908 р. Г. Гартман був головою правління акціонерного товариства. Докладніше про Г. Гартмана і паровозобудівний завод на початку XX ст., див.: Жданов Г. В. Верность традициям. – С. 7–8; Луганск. Страницы истории. Конец XVIII – начало XX века : сб. / под общ. ред. О. В. Приколоты, Л. Д. Скворцовой. – Луганск : Полиграфический центр «Максим», 2012. – С. 315–316.

57. ДАЛО, ф. 60, оп. 1, спр. 25, арк. 63.

58. ДАЛО, ф. 60, оп. 1, спр. 36, арк. 10.

59. Див. докладніше про створення, напрями роботи та «політичне» обличчя Всеросійського союзу міст: Асташов А. Б. Всероссийский союз городов. 1914–1918 гг. : автореф. дисс. ... канд. ист. наук : спец. 07.00.02 – «Отечественная история» / А. Б. Асташов. – М., 1994. – 27 с.

60. ДАЛО, ф. 60, оп. 1, спр. 36, арк. 10.

61. Там само, арк. 10 зв.

62. Там само.

63. Там само, арк. 19.

64. Там само, арк. 15–15 зв.

65. Там само, арк. 20.

66. Там само, арк. 13–14.

67. Там само, арк. 14.

68. Сумишин Ю. С. Свидетели времени : историко-сфрагистический очерк / Ю. С. Сумишин, А. И. Поболелов. – Луганск : Виртуальная реальность, 2004. – С. 5–8.

69. Куромія Г. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-і роки / Гіроакі Куромія; пер. з англ. Г. Кьорян, В. Агеев; передм. Г. Немирі. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – С. 139; докладніше див.: Макарова А. В. Выборы в Луганскую городскую думу в 1917 г. / А. В. Макарова // Краеведческие записки : сб. научн. ст. – Вып. IV. – Луганск : Изд-во «Шико» ООО «Виртуальная реальность», 2008. – С. 385–386.

Николай Гаухман

Город и кризис: городское самоуправление Луганска в ходе Первой русской революции и Первой мировой войны

Рассмотрены действия органов местного самоуправления Луганска, связанные с событиями Первой русской революции 1905–1907 гг. и Первой мировой войны 1914–1918 гг. Доказано, что луганское самоуправление имело широкие полномочия по поддержанию правопорядка на улицах города в ходе революции и обеспечения боеспособности армии в ходе Великой войны.

Ключевые слова: городское самоуправление, Первая русская революция, Первая мировая война.

Nikolay Gaukhtan

Town and crisis: Lugansk's municipality during the First Russian revolution and the First World War

The actions of Lugansk's municipal authority, linked to events of the First Russian revolution 1905–1907 and the First World War 1914–1918, are analyzed. We made conclusion that Lugansk's municipality had wide commissions in carrying order on the town's streets during the revolution and in keeping battle worthy of Russian army during the First World War.

Key words: town's municipality, the First Russian revolution, the First World War.